ئاکامە ئابووری و کۆمەڵایەتی و تەندروستییەکانی پەتای کۆڕۆنا بەسەر ژنان نووسینی: مریەم عبدوالرحمن

ساڵی ٢٠٢٠ بەگشتی ساڵێکی سەخت بوو بۆ مرۆڤایەتی. کۆڕۆنا ڤایرۆس بووە سەربار بە موسیبەتەکانی نیزامی سەرمایەداری، کە ژیان و گوزەرانی چینی کریکار و جەماوەری بێبەشی جیهانی ڕووبەرووی سەختیەکی زۆر کردەوە. بەشێوەیەکی گشتی ژیانی ئاسایی لە بەریەک ترازاند. کاریگەریی لەسەر ژیان لەناو ماڵ، دەرەوە و شوێنی کار، خوێندنگە و کۆمەڵگە بەجێهێشت. دەست ڕاگەیشتن بەخزمەتگوزارییە گشتی و کۆمەڵایەتیەکانی قورس کرد. دیارە ڕادەی کاریگەرییەکانی ئەم دۆخەش جۆراوجۆر و لە کەسێکەوە بۆ کەسێک و لەژنەوە بۆ پیاو جیاوازی هەبوو.

ساڵی ٢٠٢٠ بڕیار بوو ساڵێکی چارەنووسساز بێت بۆ بزووتنەوەی یەکسانی ژن و پیاو بەپێی بەرنامەی کاری پەکین* و بڕیاری ١٣٢٥ی نەتەوە یەکگرتووەکانی ساڵی ٢٠٠٠، کە یەکەمین بەڵگەنامەی فەرمی یاسایی بوو لە ئەنجومەنی ئاسایش دەرچووبێت بۆ گەشەکردنی مافەکانی ژنان و پرسەکانی ئاسایش و ئارامی. بەڵام کۆڕۆنا دەستکەوتەکانی ئەو ٢٠ ساڵەی پێشووشی خستە مەترسیەوە.

پەتایەکانی پێشووی وەک ئایدز و سارس و ئەنفلەوەنزای بەراز و ئیبۆلاش دەریانخستووە کە زۆرترین ئەوانەی بەرکەوتەی ئاکامەکانی ئەو بەڵایەن لە وڵات و کۆمەڵگە جۆراوجۆرەکان، ژنانن. کۆرۆنا ڤایرۆس جارێکی تر ئەو راستیەی نیشاندایەوە کە نایەکسانی نێوان نێرینە و مێینە و ستەمی سەر ژنان لەکاتی پەتا و قەیرانە جۆراوجۆرەکاندا بەشێوەیەکی یەکجار زۆر زیاد دەکات.

گرنگە ئاکامەکانی ئەو پەتایە بزانین کە چین و چۆن لە بواری کۆمەڵایەتی و تەندروستی و ئابووری، بەپێی ستراتیجی کۆمەڵەی بانکی نێودەوڵەتی؛ کاریگەری لەسەر یەکسانی نێوان ژن و پیاو لەسەر ئەم لایەنانە دادەنێت:

١- هەلومەرجی ئابووری و سەرچاوەکان(الموارد).

٢- توانای تەندروستی و پەروەردە و فێربوون.

٣-پشتبەستن بە خۆ و سەربەخۆیی بوون(استقلالیة).

١-کاریگەرییە ئابوورییەکانی کۆڕۆنا:

• لەسەرتاسەری دنیادا ژن و پیاو لە پیشەسازی جۆراوجۆر کاردەکەن. ئەو ژنانەی لە کەرتەکانی خزمەتگوزاری کاریان کردووە بەتوندی بەرکەوتوون. بۆنموونە: کەرتی تەندروستی، فەرمانبەرانی پێشوازی، چاودێری ناوخۆ و خزمەتگوزاری تەیارە(مضیفات)، چێشتخانەکان، ساڵۆنی قژبڕین و ئارایشگاکان، کرێکاری ناوماڵ…تاد. لە هەندێک بواری پیشەسازی کە ژن لە بەرهەمهێنانیاندا ڕێژەی زۆرتریان هەیە وەک: نیوەی ژنانی بەنگلادیش لەکەرتی چنین و پیشەسازی دروستکردنی جلوبەرگ کاردەکەن. بەملیۆنان لەوژنانە ناردراونەتە ماڵەوە و بێکارکراون، و زووربەیان ژنن و بەهۆی کۆڕۆناوە بێ مووچەن. لە ئەمەریکا پتر لە ٤٠ ملیۆن کار لەدەستدراوە و ٦٠٪ یان ژنان کاریان تێدا کردووە(The Institute for Women’s Policy Research)لە بەریتانیا ڕێژەی ئەو کارانەی لەدەستدراون ژنان ١٧٪ی ئەو کارانەیان لەدەستداوە لە بەرامبەر ١٣٪ی پیاوان(ڕۆیتەر).

• خاڵێکی تر کە پێویست دەکات ئاماژەی پێدرێت، بەتایبەت لەوڵاتە هەژارەکان کە بەوڵاتە داهات کەمەکان ناوزەد دەکرێت. ژمارەیەکی زۆری ژنان کاری نافەرمی(ناڕەسمی) دەکەن. لەئەنجامدا نەخشەی پارێزبەندی کۆمەڵایەتی(الحماية الاجتماعية) لە شێوەی بیمەی بێکاری نایان گرێتەوە. بۆنموونە لە وڵاتە عەرەبیەکاندا ڕێژەی ٦١.٨٪ ژنان بەنافەرمی کاردەکەن.

• بەهۆکاری ئەوەی مردنی پیاوان زیاترە لەژنان بەهۆی کۆڕۆناوە (٢.٨٪ پیاوان دەمرن، ١.٧٪ژنان دەمرن). ژنانی ناچار کردووە هەوڵی زۆرتربدەن بۆ پاراستنی کۆمەڵایەتی خێزانەکانیان و داهاتێک بەدەست بێنن.

• لە وڵاتە عەرەبیەکاندا کە لەیاسادا وا دانراوە پیاوان سەرچاوەی داهاتن. بۆیە ئەو خێزانانەی کە ژنەکان سەرچاوەی داهاتن، ڕەنگە ڕووبەڕووی هەژاری زیاتر ببنەوە.

• ژنانی پەناهەندەی کار، وەک کاری خزمەتگوزاریەکانی ماڵان. لە کاتی ئەو پەتایەدا هەلومەرجی سەفەر و کار و پارەناردنەوە بۆ خێزانەکانیان کێشەی گەورەی تێدەکەوێت و ئەوەش هەر بەسەر ژناندا دەشکێتەوە.

• بەهۆی پەتای کۆڕۆناوە ڕەنگە وڵاتانی عەرەبی ڕووبەڕووی لەدەستدانی ملیۆنێک و ٧٠٠ فەرمانبەر ببنەوە کە ٧٠٠هەزار وەزیفەیان ژنە. لەکاتێکدا بەشداری ژنان خۆی کەمە و بێکاریەکانی زۆر لەناو ژناندا هەیە کە لەساڵی ٢٠١٩دا گەیشتە ١٩٪ و بە پیاوان

گەیشتە ٨٪. ٠

سەرەڕای ئەوەی پێش کۆڕۆنا ژنان کەمتر بەشداری کاریان کردووە و سەرچاوەی پەیداکردنی داهات بوون، هەروەها ڕێژەی کرێی ژنان لەچاو پیاوان کەمتر بوو. بەهۆی ئەم پەتایەوە ڕەنگە ئەو ژنانەی کاریان لەدەستداوە بەزەحمەتتر لە پیاوان دووبارە بگەڕێنەوە سەر کاری پێشوویان.

٢-کاریگەریی کۆمەڵایەتی و تەندروستییەکانی کۆڕۆنا بۆ سەر ژنان:

پرسێکی دیکەی گرنگی پەتای کۆڕۆنا ئەوە بوو کە توندوتیژی خێزانی زیاتر کرد، ئەوەش بەهۆکاری نەچوونەدەرەوە و داخستنی شوێنە گشتییەکان (کەرەنتینەوە). بەتایبەت لە وڵاتە دواکەوتووەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوین و وڵاتە عەرەبی و ئیسلامییەکان و وڵاتە هەژارەکان. سەرەڕای ئەوەی ژنان بەهۆکاری کەلتور و هەلومەرجی نالەباری ئابووری و جەنگ و نائارامی سیاسی پێش کۆڕۆنا لەو وڵاتانە گیرۆدەی توندوتیژی دەبوونەوە. هەلومەرجی کۆڕۆنا کەشوهەوایەکی نالەبارتری ڕەخساند لەوەی ئەو کەسانەی توندوتیژیان لە بەرامبەریان بەکاردەهێنا لە ماوەی مانەوە لەماڵ و نەچوونە سەر کار تەواوی شەو و ڕۆژ دەبوایە بەیەکەوە بن، بە دەروونێکی نائارامی زیاترەوە ڕووبەڕووی توندوتیژی زیاتر دەبوونەوە. تەنانەت بەپێی ئامارەکان توندوتیژی ٢ بەرامبەر و زیاتر بۆتەوە.

بەپێی لێکۆڵینەوەکان لە وڵاتە عەرەبییەکان ژمارەی پەیوەندییەکانی ژنان بە هێڵی تەلەفۆنی یارمەتی و گەرم ٦٠٪ زیادی کردووە لە چاو ساڵی ٢٠١٩. تەنانەت پەیوەندیی تەلەفۆنییەکان بەتەنیا داوای کۆمەک و هاوکاری ناکەن، بەڵکو داوای بەهاناوە چوونیان دەکرێت لە هەڕەشەی کوشتنی خۆی و منداڵەکان. ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ هاوکاری نەکردنی حکومەتەکان لەلایەنی دارایی، کە ئەمە فشاری زۆرتر دەخاتە سەرحاڵەتی دەروونی پیاوان. بەنموونە لە تونس توندوتیژی ٥ بەرامبەر زیادی کردووە. لە عێراق تەنانەت ژنێک دوای توشبوونی بە کۆڕۆنا و گەڕانەوەی لە نەخۆشخانە، هاوسەرەکەی ڕێگەی پێنەداوە بگەڕێتەوە ماڵەوە و لێی جیا بۆتەوە. تەنانەت هەندێک خێزان پێیان شەرمە ئەگەر کچەکانیان توشی ئەو ڤایرۆسە ببن، چونکە ئەوە کاردەکاتە سەر دواڕۆژی هاوسەرگیری، وەک پرسێکی شەرەف هەڵسوکەوتی لەگەڵ دەکەن، بەوجۆرە ئەو کچانە دەکەونە حاڵەتی دەروونی زۆر خراپەوە. لە وڵاتانی پێشکەوتووی وەک فەرەنسا بەنموونە لە ماوەی هەفتەیەکی داخستنی شوێنە گشتییەکان توندوتیژی خێزانی بەرزبۆوە بۆ ٣٢٪.

لەلایەکی دیکەوە دابەشبوونی نایەکسان هەیە لە بەڕێوەبردنی خێزان لەنێوان ژن و پیاو لەکاتی ئاساییدا. ئەوەش بەهۆی دابونەریت و یاسای دژە ژنی داوکەوتوانە بەگشتی و کۆمەڵگە ڕۆژهەڵاتییەکان بەتایبەتی. بەهۆی داخستنی خوێندنگەکان وجیاکردنەوەی بەساڵاچوان و زیادبوونی ژمارەی نەخۆش لە خێزانەکاندا، بەرپرسیارییەتی ژنان زۆر زیاتر دەبێت. ئەم هەلومەرجەش مەسەلەیەکی ترسناکی دروستکردووە لە گوشار خستنە سەر ژنان لەسەرتاسەری دنیا.
هەروەها زۆربەی کاری ناوماڵ کە بێ بەرامبەرە، زۆرتر دەکەوێتە ئەستۆی ژنان و کچان لە هەموو جیهان، بەجۆرێک ٪٧٦.٢ کار بەپێی ئاماری فەرمی نەتەوە یەکگرتووەکان دەکەوێتە ئەستۆی ژنان، واتە نزیک بە ٣ ئەوەندەی پیاوان، ئەم ژمارەیە لە وڵاتانی ئاسیا و ئۆقیانوسی ئارام بەرزدەبێتەوە بۆ ٪٨٠. بەمشێوەیە کە چاودێری نەخۆش لەماڵەوە دەکەوێتە ئەستۆی ژنان، ئەمەش هۆکارە بۆتوشبوونی زیاتری ژنان بە ڤایرۆسی کۆرۆنا. لە کاتێکدا ژنان لەو شوێنانەی هێڵی پێشەوە کاردەکەن وەک مامۆستا و کارگوزاری ناو تەیارەکان و شوێنە خزمەتگوزارییەکان …تاد(لەسەر ئاستی دنیا ٪٨٨ی ژنان ئەو کارانەی هێڵی پێشەوە دەکەن، ٪٦٩ پسپۆری تەندروستین). بۆنموونە ئەو ژنانەی لە ئیسپانیا لەکەرتی تەندروستی توشی نەخۆشییەکە بوون دەگاتە ٪٨.٧١ بەرامبەر ٪٢.٢٨ پیاوان) و ئەو شوێنانەن کە زۆرتر نەخۆشییەکەی تێدا بڵاوە و توشی دەبن. لەماڵیشەوە دیسانەوە ژنان ئەرکی چاودێری زیاتریان لە ئەستۆیە. کاتێکیش ڤایرۆسەکە دەبێتە هۆی داخستنی خوێندنگەکان و قەدەغەکردنی سەفەر و هاتوچۆ، خزم و بەساڵاچوانیش توشی نەخۆشییەکە دەبن، دووبارە ئەرکی ژنان زیاد دەکات و دەبێت زیاتر ئەرک بکێشن. تەنانەت ئەو ژنانەی بۆنموونە لە کەرتی تەندروستی کار دەکەن کە دیارە زۆرێکیان ئەرکی چاودێری خێزان و منداڵی لەسەرە، لەترسی لەدەستدانی کارەکەی پەنا دەبات بۆ پەیداکردنی دایەنگە و شوێنێک کە منداڵەکانی لێ دابنێت لەکاتی داخستنی خوێندنگەکان.
لەکاتی بوونی هەر هەڕەشەیەکی وەک جەنگ و پەتا، ژنان زیاتر توشی دڵەڕاوکێ و ناجێگیری دەروونی دەبنەوە بەهۆی پەرۆشی زۆریان بۆ پاراستن و چاودێریکردنی خێزان و منداڵەکان بەتایبەت.

لەئەنجامی سەپاندنی قەدەغەی هاتوچۆ بەهۆی ئەم ڤایرۆسەوە، ژنان بەگشتی و ژنانی دووگیان دووچاری ئاستەنگی گەورەی تەندروستی دەبنەوە بەهۆی کەمبوونەوەی خزمەتگوزارییە تەندروستییەکان و سنووردارکردنی خزمەتگوزاری تەندروستی و گواستنەوە و دەست ڕاگەیشتن بە نەخۆشخانە و شوێنی چارەسەر و چاودێری ژنانی دووگیان.

هەروەها توشبوونی ژنانی دووگیان بە خەمۆکی زیاتر بەهۆی ئەو هەلومەرجەی ڤایرۆسەکە هێناویەتە پێش، ئەمەش کاریگەری خراپی دەبێت بەسەر کۆرپەکە.

لەکاتێکیدا ئەگەر سەیری وێنا گشتیەکەی ئاکامەکانی ئەم پەتایە بەسەر مرۆڤایەتی بەگشتی و بەسەر ژنان بەتایبەت بکرێت، ئەوا بەمان دەردەکەوێت کە ئەو پەتایە بەزووتنەوەی ژنان بۆ گەیشتن بەمافەکانیان و یەکسانی لەماف لەگەڵ پیاوان، هەندەی دیکە ئەرکی گران کردوون و کۆرۆنا ئاستەنگەکان و کێشەکانی زیاتر و قووڵتر کردەتەوە.

بەڵام ئەم پەتایە کۆمەڵگەی بەگشتی ڕاچڵەکاند و فشارێکی گەورەی هێنا بە زیاتر بیرکردنەوەی خەڵک بەگشتی بە ئەو نابەرابەری و کارە دژە ئینسانییە ڕۆژانەیەی سیستەمی سەرمایەداریی بەگشتی دەیکات، و ئەو کەمتەرخەمیانەی مەیدانەکانی تەندروستی و پەروەردە و خزمەتگوزاریە گشتیەکانی بەتەواوی ڕیسوا کرد. بۆیە بڕوام وایە سەرەڕای ئەو ئاستەنگیانەی ئەو پەتایە هێناویەتە پێشەوە، لە بەرامبەردا بزووتنەوەی ئینسانی و یەکسانیخوازەکانیشی وشیارتر و بەئاگاتر هێنایەوە و شەرمەزاری و ڕیسوایی و ڕۆڵی وێرانکاری ئەم سیستەمەی بەتەواوی ئاشکرا کرد.

خشتەی ئاماری ژنان لەچاو پیاوان لەو شوێنانەی لە هێڵی پێشەوە کار دەکەن.

خشتەی ئاماری ژنان لەچاو پیاوان لەو شوێنانەی لە هێڵی پێشەوە کار دەکەن.

پیاوان	ژنان	جۆری کارەکان
٪١٢	٪٨٨	کرێکارانی خزمەتگوزای کەسی(شەخسی)
٪٢٤	٪٧٦	پسپۆری یارمەتیدەر لەبواری تەندروستی
٪٢٦	٪٧٤	کرێکارانی پاککردنەوە و یارمەتیدەر
٪٣١	٪٦٩	پسپۆری تەندروستی
٪٤٠	٪٦٠	ئامادەکردنی خۆراک و یارمەتیدەر
٪٤٩	٪٥١	کرێکارانی فرۆشیار(Cashier)
٪٤٩	٪٥١	پیشەسازی خواردن و خۆراک
٪٨٣	٪١٧	پیشەسازی بیناسازی و گواستنەوە
٪٨٤	٪١٦	کرێکارانی پاسەوانی
٪٩١	٪٩-٨	هێزی چەکدار

*کۆبوونەوەی پەکین (چین) لە ئەیلولی ١٩٩٥، یادی ٥٠ ساڵەی دامەزراندنی نەتەوەیەکگرتووەکان، بەو بۆنەوەی لەلایەن چەند

وا تکو برنامکارک ب بدیهاتنی ئامانجکانی یکسانی و گشپدان و ئاسایش ب هموو ژنان لسرتاسری دنیا و ب برژوندی هموو مرقایتی پشکش کراو ل سای ٢٠٠٠ بوو ب بیاری ١٣٢٥ی نتو یکگرتووکان.

-___________________

سرچاوکان:

١- ویکپیدیا

٢- https://www.aljazeera.net/news/women/2020/5/2 (سایتی الجزیرة)

٣- نتو یکگرتووکان https://www.un.org/…/put-women-and-girls-centre-efforts…

سرتای ئازاری ٢٠٢١